

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
БЕРЕЗИ Вадима Олексійовича**

**«ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ
В УМОВАХ ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:**

**СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю**

23.00.03 – політична культура та ідеологія

Сучасні дискусії про політичну культуру, громадянську і політичну освіту, методики мобілізації нашого суспільства вийшли за межі політичних наук, розвиваються в дослідницьких рамках філософії, соціології, психології, культурології, аксіології, педагогіки, і особливо резонансно звучать у медіа-сюжетах і соціально-політичних дебатах. Фаховий політологічний підхід до проблематики політичної соціалізації суттєво увиразнює цілий спектр важливих для трансформаційного суспільства значень і смислів. Саме такий комплексний, концептуальний підхід пропонує у своєму дослідженні «Політична соціалізація особистості в умовах політико-культурної трансформації українського суспільства: сутність, проблеми, тенденції розвитку» Береза Вадим Олексійович, що осмислює феномен політичної соціалізації в системному контексті.

Передусім слід відмітити, що дисертація є досить вдало структурована, у ній послідовно розкриваються такі сюжети: риси трансформаційного суспільства як середовища політичної соціалізації та політико-культурних змін; діалектика процесів демократизації та політичної соціалізації особистості; політико-правові основи соціалізаційних та інших політико-культурних процесів; виклики глобалізації та інформатизації у контексті політичної соціалізації особистості в Україні; політична освіта і політико-культурні зміни; засоби освіти в межах трансформації політичної соціалізації в сучасній Україні; зрештою прагматизація, інформатизація, гібридизація та фрагментація як

знакові тенденції, що змінюють сучасні обриси політичної соціалізації та особистості загалом.

Імпонує розуміння автором масштабів та ступеня наукової розробки заявленої ним проблеми. Він опрацював великий обсяг наукових праць (монографій, енциклопедичних видань, наукових статей), соціологічних опитувань, аналітичних звітів тощо. У першому розділі автор слушно виокремлює поміж них цілі напрямки, важливі до розуміння феномену політичної соціалізації. Відтак, проблема політичної соціалізації особистості досліджується ним в безпосередньому зв'язку з конфліктністю та консенсусністю взаємовідносин людини і суспільства (Е. Грінбург), з освітою (Р. Мерельман), з особистісно-психологічним розвитком людини (М. Джексон-Бік), з діяльністю засобів масової комунікації (Д. Маккей), з процесами становлення демократичних інститутів, процедур і традицій (Д. Гімпель), з активізацією в глобальному світі міграційних процесів (С. Лей) тощо (с. 46 дисертації). Водночас дисертант зосереджується безпосередньо на українських реаліях, де очевидними є трансформаційні процеси, а відтак і дослідження феномену «політична соціалізація особистості» у контексті таких реалій – особливо затребувана.

Міждисциплінарний характер проблеми обґрунтовує і добірку автором методологічного інструментарію. Здобувач розширює методологію вивчення предмету дослідження за рахунок звернення до положень культурної антропології (с.81-82), діяльнісного підходу (с.83), теорії соціальної трансформації (с.85), гуманістичної психології (с.87) та інших наукових парадигм сучасності, які однаково важливі і для осмислення політичної дійсності.

Встановлення закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків та взаємообумовленостей є ознакою наукового дослідження достатньо високого рівня, про що свідчить зокрема другий розділ дисертації. Авторіві вдалося на прикладі конкретного контексту – суспільно-політичної ситуації кінця 2013 – початку 2014 рр. – виявити деякі спотворення, деформації, парадокси

політичної соціалізації попереднього періоду. Останні, на його думку, формувалися в умовах «неконсолідованої демократизації», й відтак серйозно підважують «віру населення в можливість здобуття прозорого та демократичного врядування, готовність вдаватися до несанкціонованих проявів протесту із відчаю та неможливості відстоювати свої права та свободи через виборчі механізми, механізми громадських рад, громадянського суспільства тощо». У цьому ж контексті здобувач не оминає увагою й роль зовнішньополітичних впливів, коли «сучасна інформаційна епоха, глобальний і георегіональний порядок показав слабкість української державності у сфері безпеки...» (с.106).

Умови глобального світу позначаються на межах та сутності політичної соціалізації по-різному. У цьому зв'язку ми не можемо не погодитися з дисертантом, який відзначає перед нашим сучасником «все більше можливостей задовольняти свої інтереси й потреби», але одночасно й ускладнення умов для такої самореалізації (с.120). Глобальний світ значною мірою визначає не тільки внутрішню політику держав, не тільки зовнішні курси різних країн, їх прагнення інтеграції, демократизації, але й моделі, форми, механізми громадянської участі, можливості й напрямки соціалізації кожного індивіда зокрема. Тому, дійсно, дуже важливо поряд зі засвоєнням успішних західних моделей, глобальних досвідів, розвивати й власні політико-правові засади політичної соціалізації особистості (у дисертації відповідному комплексу проблем присвячено підрозділ 2.2.).

Серед важливих висновків наукової новизни слід відмітити авторське бачення нагальних проблем політичної соціалізації: розвиток соціальної фрустрації особистості, соціальна апатія, підвищена агресивність, зниження контролю особистості над процесами та подіями, які впливають на неї, певна беззахисність особистості перед впливом неконтрольованих нею процесів, спонтанний характер суспільних процесів, прагнення відмовитися від побудови довгострокових планів, одержувати негайні результати та прибутки, орієнтація на матеріальні цінності, персоніфікація предметів споживання, нігілістичний

гедонізм, поступове зменшення соціальної значимості й політичної активності особистості, нудьга, девіантні імпульси у сфері культури, свідомості, поведінки особистості, особливо молоді, що проектується на різні сфери її життя (с. 187-188).

Поряд з виявленням і констатацією проблем, які супроводжують у наш час процес політичної соціалізації в Україні та у світі загалом, у дисертації йдеться про конкретні практики, важливі для оновлення сутності, механізмів, напрямів політичної соціалізації. Логічним у цьому зв'язку видається виокремлення блоку запитань щодо політичної освіти як засобу формування політичної соціалізації особистості в умовах політико-культурної трансформації українського суспільства (розділ 3). Відповідний розділ у дисертації співзвучний багаторічним прагненням громади політологів України розвивати та утверджувати практичну значущість, статус політичної освіти, яка дисертантом слушно визначена як «практика систематичного поширення і засвоєння громадянами знань про їхні права, свободи та механізми їх здійснення, про шляхи розв'язання проблем суспільного життя, політичну систему й інститути публічного урядування, процедури їхнього функціонування і способи впливу на них, що має наслідком компетентну участь громадян у суспільному житті» (с.198). З виникненням і стрімким посиленням ролі мережевої комунікації, значення грамотно вибудованої, системної громадянської і політичної освіти лише зростає і передбачає не стільки просте політичне інформування, спрямоване на пересічних громадян, але і надання їм необхідних знань про існуючі суспільні проблеми та способи їх розв'язання, вміння брати участь у такому розв'язанні й мотивування до цього.

Більшість тенденцій розвитку політичної соціалізації (Розділ 4. «Тendenції політичної соціалізації особистості в політико-культурних реаліях сучасної України») автор пов'язує саме з підвищенням рівня політичної освіченості населення, що уможливить, на його думку, дійсно культуротворчу, а не маніпуляційну форму політичної соціалізації громадян (с.350). Власне, авторське визначення та поєднання таких тенденцій видається доволі новим для

політичної науки та заслуговує уваги з боку науковців, експертів, політичних діячів, управлінців, освітян – усіх, хто в тій чи іншій мірі залучений до процесів соціалізації.

Загалом висновки дослідження добре корелюють з первинними завданням, відзначаються науковою новизною і праксеологічною значимістю. Тематика дослідження і структурне наповнення підібрані у відповідності з паспортом спеціальності «Політична культура та ідеологія».

Про високий фаховий рівень дисертанта свідчить апробація результатів роботи, яка здійснена на засіданнях фахових кафедр, багатьох міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях та науково-методологічних семінарах.

Проблеми, що досліджувались, висвітлені в 29 працях, зокрема одноосібній монографії, 21 статті у фахових наукових виданнях із політичних наук (з них 11 – у зарубіжних фахових виданнях та виданнях, індексованих у міжнародних наукометричних базах), тезах наукових конференцій та інших виданнях.

Поряд зі здобутками вкажемо і на деякі **зауваження до змісту наукових положень, сформульованих у дисертації**. Відзначаючи досить високий рівень методологічної та прикладної підготовки дисертації, вважаємо за доцільне звернути увагу на дискусійні питання та ті, що потребують певного пояснення.

1. З'ясовуючи особливості процесів політичної соціалізації, політичної ресоціалізації та політичної десоціалізації (с. 57-59), дисертант водночас випускає з уваги проблему співвідношення між категоріями «соціалізація» і «політична соціалізація». У цьому зв'язку особливо цікаво було б осмислити, яким чином інститути, які традиційно розглядаються у контексті проблем соціалізації (сім'я, школа, неполітичні об'єднання громадян та інші) впливають саме на політичний світогляд, культуру політичної діяльності, протести тощо. У сучасних українських реаліях, варто було б з'ясувати, наскільки тонкою є грань між наслідками соціалізації загалом, та політичної соціалізації зокрема.

2. Автор актуалізує дуже вагомий пласт досліджень, присвячених медіаграмотності, медіаімунітету як необхідних результатів ефективної політичної соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства (с.40). Разом з тим, хотілося б посилити іншу сторону цього суперечливого феномену – роль ЗМІ, культури не лише споживання, а й подання політичної інформації. Адже з розвитком сучасних технологій маніпуляційні впливи суспільством лише урізноманітнюються, відтак критично важливо вести мову про відповідальну журналістику як частину політичної соціалізації.

3. На наш погляд, дослідження сутності, проблем та тенденцій політичної соціалізації особистості в сучасному українському суспільстві збагатив би регіональний вимір цього процесу, зокрема вивчення відмінностей у формах і мотивах політичної участі, регіональної ідентичності та ін., що засвідчують певну сегментацію політико-культурного простору України.

4. Дисертант багато місця відводить значимості структур політичної соціалізації у контексті сучасних викликів глобалізованого та інформаційного суспільства, але окремо не зупиняється на феномені інформаційної війни, в умовах якої пріоритети та акценти політичної освіти, виховання, просвітництва очевидно змінюються. Видається важливим уточнити, яким чином готовність індивідів до такої війни трансформує орієнтири сучасної системи політичної соціалізації.

5. Дисертаційне дослідження Берези В. О. безумовно має практичний характер, про що відзначено в тексті дисертації та автореферату. Проте, на наш погляд, бракує певної систематизації рекомендацій щодо пом'якшення негативних проявів окреслених тенденцій політичної соціалізації особистості та шляхів формування позитивної політичної соціалізації в умовах політико-культурної трансформації українського суспільства.

6. В умовах формування глобального інформаційного суспільства, національної моделі інформаційного суспільства України, варто було б зробити особливий акцент на ролі соціальних мереж (Facebook, Google, YouTube) та

on-line журналістики (сайти, блоги, форуми), які вагомо впливають на трансформаційні політико-культурні процеси в Україні.

Втім, висловлені міркування носять радше дискусійний, аніж концептуальний характер, не знижують загальної високої оцінки виконаного дослідження, його наукової цінності, не впливають на якість представленої дисертації, яка має ознаки достовірності, цілісності та оригінальності авторських висновків.

Зміст дисертаційного дослідження, логіка його викладу підтверджують високий науковий рівень та самостійність мислення автора. Загалом дисертація Берези В.О. «Політична соціалізація особистості в умовах політико-культурної трансформації українського суспільства: сутність, проблеми, тенденції розвитку» – важливий крок у розвитку сучасної політичної науки, зокрема теорії політичної соціалізації особистості.

Текст автореферату відповідає змісту дисертації та відображає головні положення дослідження. Аналіз роботи дозволяє зробити висновок про те, що дисертація «Політична соціалізація особистості в умовах політико-культурної трансформації українського суспільства: сутність, проблеми, тенденції розвитку» є оригінальною і завершеною науковою працею, що відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор Береза Вадим Олексійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.03 — політична культура та ідеологія.

02.03.2017 р.

Офіційний опонент:

**Завідувач кафедри суспільно-політичних наук,
глобалістики та соціальних комунікацій
Університету «Україна», доктор політичних
наук, професор**

В.М. Бебик

